

Кузнецова Л. Текст в лингвистических исследованиях.

В статье сделана попытка обзора подходов и направлений интерпретации текста, изучения влияния поверхностных и глубинных структур на процесс понимания текста.

Ключевые слова: текст, дискурс, лингвистика, лингвостилистика, текстолингвистика.

Kuznetsova L. Text in Linguistic Studies.

The article deals with the review of the approaches and directions of text interpretation, with the research of the influence of surface and deep structures on the process of text comprehension.

Keywords: text, discourse, linguistics, linguistylitics, textlinguistics.

Олена Леонтьєва
(Тирасполь)

УДК 883. 09: 808.3 – 56

ТИПОЛОГІЯ ВИСЛОВЛЮВАНЬ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ СТАНУ В РОМАНІ Л. КОСТЕНКО «ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО»

У статті зроблено спробу класифікації висловлювань зі значенням стану на матеріалі роману Л. Костенко «Записки українського самашедшого». Розроблено принципи системного опису висловлювань зі значенням стану людини, предмета або природи. Уточнено основні диференційно-інтегральні ознаки стану.

Ключові слова: стан, висловлювання зі значенням стану

Наука на сучасному етапі розвитку все частіше розглядає мовні явища не ізольовано, а в їх тісному взаємозв'язку. Актуальним є виявлення існуючих зв'язків між семантикою та граматиною. Особливу роль у комунікації відіграють процеси взаємодії синтаксису та семантики.

В основу дослідження покладена *гіпотеза*, що стан – це особлива семантична структура, яка має чітку ієрархічну будову і знаходиться у тісному зв'язку з предметною ситуацією.

Метою дослідження стала розробка принципів системного опису висловлювань зі значенням стану людини, предмета або природи. Для досягнення цієї мети необхідно виконати низку **завдань**:

- зіставити різні погляди на кваліфікацію стану;
- вточнити основні диференційно-інтегральні ознаки стану;
- створити власну типологію висловлювань із семантикою стану.

Об'єкт лінгвістичної розвідки - твір Л.В. Костенко «Записки українського самашедшого», в якому поєднані найхарактерніші риси публіцистичного, розмовного та художнього стилів. У своєму романі письменниця зображає історичні події крізь призму скаліченої душі українського інтелігента, що не може знайти себе у цій «патологічній» дійсності. Речення, які використовує Ліна Костенко, не тільки «сміливі» за своїм змістом, емоційно насичені, а й синтаксично вивірені. Самою своєю структурою вони ілюструють психологічний стан головного героя та тієї божевільної дійсності, в якій він існує.

На сучасному етапі розвитку синтаксичної науки питання класифікації одиниць із семантикою стану досі лишається відкритим, тому що досі не існує чітких критеріїв їхньої диференціації.

Такі висловлювання досліджують у різних аспектах: у формально-синтаксичному (коли йдеться про присудок), у семантико-синтаксичному (коли йдеться про предикат), у лексико-семантичному (коли йдеться про сукупність лексем, здатних номінувати стани) та ін.

Розглядаючи різні види класифікацій семантичних типів присудків, слід зазначити, що І. Р. Вихованець виокремлював 2 семантичні групи: предикати стану та дії [1, с. 34], з

часом ця класифікація була розширена до 6 груп: предикати якості, процесу, кількості, стану, дії та локативні [2, с. 93-111].

На думку І.Р. Вихованця, предикати із семантикою стану знаходяться на етапі вироблення спеціалізованих засобів вираження та граматичного становлення, тому простежується формально-граматичне відокремлення цього семантичного типу. Констатує тiсний зв'язок предикатiв зi значенням стану з часовим планом, учений підкреслює тимчасовість вираженої характеристики предмета, її мінливість.

«Адже стан є ознакою предмета, яка існує незалежно, автономно (в онтологічному плані), щодо носія стану не потребує зусиль цього носія для своєї наявності. Він є виявом, що виникає під впливом зовнішньої стосовно носія сили. Отже, предикати стану орієнтовані на «пасивний» суб'єкт». [2, с. 98]. Учений зазначає, що найпродуктивнішою формою вираження такого предиката є незмінні спеціалізовані слова, менш вживаними – приєднано-відмінкові конструкції та дієслова.

Серед предикатів із значенням стану І.Р. Вихованець виокремлює предикати наявності або відсутності якоїсь певної ознаки, інтелектуального, фізичного чи емоційного стану, стан існування чи неіснування, стан як наслідок дії і т. д. [1, с. 33-35.], а також психічні переживання людини та стан навколишнього середовища [2, с. 101].

В українiстицi семантичний тип стану предикатiв досліджували А.П. Загнітко, М.В. Мірченко, О.Г. Межов, К.Ф. Шульжук, Н.Б. Іваницька, О.М. Галаган, І.В. Жигора, К.Г. Городенська та ін. Цей семантичний тип виділяють та аналізують також зарубіжні дослідники (О.В. Падучева, Г.О. Золотова, О.М. Селіверстова, Ю.С. Степанов, В.В. Богородов, Л.І. Демченко. У. Чейф та ін.). Найчастіше увага мовознавців концентрується на морфологічних та семантичних особливостях його репрезентації, проте досі не прийнято жодного єдиного визначення цього семантичного типу, остаточно не вказано морфологічні рамки засобів його вираження.

Термін *стан* функціонує не тільки у мовознавстві, а й у філософії, психології, хімії, фізиці, кібернетиці, соціології та інформатиці. У природознавчих та точних науках він розглядається як одна з найважливіших категорій об'єктивної дійсності, яка репрезентує зовнішній стан суб'єкта у мінливому матеріальному просторі, що виявляється у різних фазах речовини (агрегатний стан). Поняття *стан* у фізиці було вперше чітко сформульовано у класичній механіці для позначення кількісної характеристики руху речей та нерозривно пов'язане з динамічною системою простору, з урахуванням стану у часі. Слід зазначити, що визначення цього терміна в лінгвістиці та природознавстві мають суттєві відмінності.

Дещо ближче до мовознавчого є тлумачення поняття *стан* у психології, де воно характеризується як «мінливий стан людини, який описується в психологічних термінах. Стани психологічні, як правило, бувають емоційно забарвленими та виникають під впливом обставин життя, стану здоров'я людини та низки інших факторів» [4, с. 407].

Одним із перших, хто аналізував категорію стану у філософії, став Аристотель. Виділивши категорії сутність, якість, кількість, час, відношення, місце, стан, дія, володіння та страждання, мислитель тісно пов'язує цей термін із поняттями якості та властивості, характеризуючи його як особливий рід якостей, які й самі зазнають певних змін. Чітко розмежовуючи категорії стану об'єкта та його властивості, філософ зазначає, що стан предмета може виражатися тільки у певних відношеннях і поза них не існує. У філософії категорію стану розуміють як «сукупність основних параметрів та характеристик якогонебудь об'єкта, явища чи процесу в певний момент (або інтервал) часу. Буття цього об'єкта або процесу виступає як розгортання, послідовна зміна його станів». [5].

Для лінгвістів категорія стану – «це відображення у мові специфічної форми буття предмета, що виникає під впливом різних внутрішніх чи зовнішніх фактів. Воно виступає як вияв у мові особливої форми буття предмета, відмінної не тільки від дії, але й від якості, відношення та інших статичних явищ [3, с. 29].

Щоб глибше усвідомити значення категорії стану у мовознавстві, природною виявляється необхідність проаналізувати синтаксичні одиниці із семантикою стану.

Перші спроби здійснити класифікацію предикатів, диференційним критерієм якої стала семантика, відбулися вже у другій половині ХХ століття.

Одна з останніх робіт, присвячених класифікації іменного предиката з семантикою стану, здійснена Демченко Л.І., яка визначає цю категорію як «особливий семантичний феномен, що виявляється у різних онтологічних типах: людина та її фізичний стан, людина та її психологічний стан, людина та її емоційна сфера, людина та соціальне середовище, природа та її стан». [3, с. 32]. Науковець стверджує, що онтологічні типи, маючи спільні властивості, які об'єднують їх у єдину категорію стану, репрезентуються специфічними засобами вираження.

Спираючись на класифікацію Л.І. Демченко, ми виявили у романі Л.Костенко такі онтологічні типи:

I. Людина та її фізичний стан:

1) загальне самопочуття людини: *Вона безнадійно хвора. Я хворий, я дуже хворий, я вже не маю сил жити;*

2) зовнішній вияв стану: *Вона була ... аж чорна. Дружина була усе ще... заплакана;*

3) наявність або відсутність свідомості: *Днями під час зйомок французького фільму у Вільнюсі актриса Марі Трентіньян отримала по голові від коханого, і в комі;*

4) стан сп'яніння: *Може, він дурний, може, п'яний.*

Слід зазначити, що деякі компоненти, які виступають у функції опорного слова-предиката можуть вживатися не тільки в прямому, а й у переносному значенні, змінюючи свою семантику. У прямому значенні вони відбивають фізичний стан суб'єкта, у переносному – його психічний стан: *Дійсність, у якій ми живемо, патологічна. Нація дуже хвора.*

II. Людина та її психологічний стан:

1) загальний психологічний стан: *Всі були у підвищеному стані. Я справді якийсь неухажний. Вони були чомусь дуже похмурі. Люди втомлені й перемучені, але тримаються;*

2) стан, зумовлений задоволенням чи незадоволенням потреб та бажань: *Я задоволений, що на сьогодні все-таки існує Українська держава. Малий наш вкрай задоволений, сидить дома, не випускає джойстика з рук;*

3) психологічний стан суб'єкта, який ототожнюється з нормою: *Хто не задумався, той нормальний;*

4) психологічний стан суб'єкта, який ототожнюється з порушенням норми:

• ототожнення з психічною хворобою: *Може, він божевільний. ...Вінні Пух шизофренік... Я псих, я невротат, у якого зірвалися нерви;*

• стан психологічного збудження: *Всі знервовані. Розумію, чому дружина така нервова. ...Вона тепер така роздратована... Почуваюся препогано, нерви роздриті. Я вже весь підмінований тими дзвінками і звуками. Може, через те вона така й вибухова;*

• психологічний стан, що репрезентує гальмування психологічної реакції, подавленості: *Я міг би бути тим іншим, я ревную її до нього, але я такий зашуганий... Хоча й воно чимось «нагружене». ...Патріоти у нас є, але вони дуже затюкані. Але до чого ж ми задурені! Часом бачу, що вона в ступорі;*

• стан найвищого ступеня хвилювання, збентеження: *...Та жінка у відчай. Сусіди в паніці, зачинають квартирки, кажуть, вибухнув «саркофаг»;*

5) стан, що зумовлюється втратою чого-небудь: *Я без ілюзій.*

У творі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого» додатково було виявлено:

6) стан психологічної готовності або неготовності особи до дії: *А ми не готові. Ми ніколи ні до чого не готові;*

7) психологiчний стан, що виражає впевненiсть або невпевненiсть суб'єкта у чомусь чи комусь: *Я навіть не певний, що Бог створив людей за своєю подобою. У цьому всі абсолютно певні. Він багатий, він впевнений у собі;*

III. Людина та емоційна сфера:

1) емоційний стан душі (стан радості або суму): *...Параджанов був у захваті, коли його побачив. ...Оця моя феміна була щаслива. Одні у захваті від його рішучості, інші тримаються за голову;*

2) стан емоційних взаємин між людьми: *У неї був закоханий Фейербах. Однак не сказав би, що ці войовничі феміністки такі вже й байдужі до чоловічої статі.*

IV. Людина та соціальне середовище:

1) сімейний стан: *... Вона заміжня, а я ніби як нежонатий. Його тепер не впізнати, він сирота. Вона вдова, з переселенської зони, у неї тепер немає нікого, крім нас...;*

2) суспільно зумовлений стан: *Ця невимушена прогулянка таки була під недріманною охороною, що весь час непомітно йшла паралельним курсом. В Англії якийсь лікар звів зі світу до півста пацієнтів, і тепер він у розшуку, його називають Доктор Смерть. В Югославії у своїй резиденції був заарештований Слободан Мілошевич ... Леді Ю усе ще під арештом;*

3) фінансовий стан: *Ми стали втричі бідніші. Він багатий, він впевнений у собі;*

4) стан взаємовідношення між людьми, що репрезентується через спосіб колективного або індивідуального буття: *Але тепер, випадково зустрівшись, я і йому зрадив, зрештою, ми всі дуже самотні... Може, він самотній.*

V. Природа та її стан:

1) об'єктивний стан природи: *Згвинтила ся земля вісь, пора вже садам цвісти, а воно сніг;*

2) стан природи з локативним відтінком: *Парфенон під снігом. А тепер морози на голу землю.*

VI. Предмет та його екзистенційно-функціональний стан. При аналізі іменних предикатів, вживаних у романі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого», вважаємо необхідним виділити ще й екзистенційно-функціональний стан: *... А на стадіоні «Динамо» вже заготовані бейсбольні бити й наручники. 28 листопада окремі військові частини були приведені у бойову. Мають закрити Чорнобильську атомну, а вона й досі ще не відкрита. На ніч [автомобіль] ставлю у дворі проти вікон, він на сигналізації... Котельня недобудована, «саркофаг» небезпечний. Школи й дитячі садки закриті на карантин. Трибуна для завтрашнього параду вже готова.*

Дослідження семантики стану відкриває нові перспективи для подальшого вивчення семантичних типів висловлювань: виявлення у семантиці стану ознак, які реалізуються як лексично, так і граматично.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Семантико-синтаксична структура речення. – К.: Наукова думка, 1983. – 220 с.
2. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К.: Наукова думка, 1992. – 224 с.
3. Демченко Л.І. Семантические типы предикатов со значением состояния в русском языке // Вестник Приднестровского государственного университета / Приднестровский гос. ун-т. - 2012. – №1 (40). - С. 29-35
4. Немов Р.С. Психологический словарь. – М.: Гуманитар.изд.центр ВЛАДОС. 2007. – 560с.
5. http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophyA

Леонтьева Е. Типология высказываний со значением состояния в романе Л. Костенко «Записки украинского самашедшого».

В статье сделана попытка классифицировать высказывания со значением состояния на материале романа Л. Костенко «Записки украинского самашедшого». Разработаны принципы системного описания высказываний со значением состояния человека, предмета или природы. Уточнены основные дифференциально-интегральные признаки состояния.

Ключевые слова: состояние, высказывание со значением состояния

Leontieva O. Typology of the Statements with the State Meaning in L.Kostenko's noel "Notes of Ukrainian samashedshoho."

The article is an attempt to classify the statements with the meaning of the state in the L.Kostenko's noel "Notes of Ukrainian samashedshoho." The author devises the system of systematic description of statements with the meaning of human being, object or nature state. The main differentiated and integrated indications of state are specified.

Key words: *semantic types of the state, subject, predicate, classification, nominal predicate.*

*Любов Лучкіна
(Глухів)*

УДК 811.161.2'38:82-92

СТИЛІСТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРЕСІ

У статті розкриваються особливості вживання синтаксичних одиниць у сучасній українській пресі, використання композиційних функціонально-стилістичних прийомів з метою посилення експресивності та оцінності газетних текстів.

Ключові слова: *синтаксис сучасної української газетної мови, експресивний синтаксис*

Демократизація суспільно-політичного життя та лібералізація й урізноманітнення соціально-економічних засад і морально-етичних та естетичних принципів суспільства, з одного боку, та розширення поля суспільного функціонування української мови, з іншого боку, сприяли появі потужних процесів змін на всіх структурних рівнях та оновлення стилістичних засобів української літературної мови. Цей комплекс явищ є дуже складним і суперечливим, оскільки в ньому поєднуються процеси як власне демократизації літературної мови (розширення кола її носіїв і суспільного використання) внаслідок обмеження «редакторського» втручання на користь ширшим можливостям для мовного самовираження особистості, активні пошуки свіжих виражально-зображальних засобів мовлення в умовах виниклої конкуренції між різними засобами масової інформації для завоювання читацької аудиторії, зменшення стильової відстані між усно-розмовною й книжно-писемною сферами її функціонування, тенденції до усунення рис, не властивих їй, і відродження або частіше стимулювання її питомих особливостей, так і взагалі лібералізації її нормативної основи, тобто вже дозволеного як стихійного, так і цілеспрямованого відступу від її попередньо досягнутого і відповідним чином унормованого стану.

Синтаксис сучасної української газетної мови вирізняється специфічними рисами, які визначають дві основні тенденції: 1) узагальнення синтаксичних одиниць; 2) посилення їхньої експресивності та оцінності. Сучасні реалії засвідчують формування нового газетно-публіцистичного стилю, у якому баланс двох його складових – стандарту й експресії – помітно зсувається в бік експресивності.

Над проблемами експресивного синтаксису як окремого напрямку синтаксичних досліджень в українському мовознавстві працюють С.Я.Єрмоленко, А.П.Загнітко, Н.В.Гуйванюк та інші. Визначення експресії як явища дає змогу розмежовувати в синтаксисі два напрями. Перший пов'язує експресивне з поняттям суб'єктивної модальності, яку часто трактують як факультативну ознаку речення; другий напрям висуває поняття суб'єктивно-експресивних форм синтаксису як засобів експресивного вираження, що ґрунтується здебільшого на процесах синтаксичного розчленування.

Експресивними синтаксичні структури стають лише за наявності відповідного стилістичного ефекту. Передусім активізуються конструкції з наявним емоційно-експресивним значенням, що не властиво іншим функціональним стилям, навіть